

N:o 99.

Af Herr C. J. Svensén: Om försäljning eller utarrenderande af de statens egendomar, hvilka icke äro för särskilda ändamål afsedda.

Genom de af nästförflutna Riksdagar verkställda löneregleringar, med indragning till statsverket af en mängd civila och militära boställen, afvensom genom indragningen till statsverket af de förut under Serafimerordensgilletts vård stående fastigheter, har den jordegendom, öfver hvilken staten omedelbart förfogar, fått en högst betydlig tillökning och kommer ytterligare att ökas genom den antagligen nära förestående indragningen af landtstatsboställena. En gifven följd häraf är, att frågan huru med dessa egendomar bör förfaras, för att de må blifva till största möjliga gagn så väl för statsverket som för landet i dess helhet, vunnit en ofantligt ökad betydelse.

Denna fråga kan lösas på två sätt, antingen genom den ej till särskilda ändamål anordnade statsjordens utarrendering eller försäljning på de för statsverket förmånligaste vilkor. Den komité, som af Kongl. Maj:t på Riksdagens begäran tillsatts för domänväsendets ordnande, har emellertid till följd af sitt uppdrag endast haft att utreda det förra alternativet — utarrendering — hvadan dess framställning af saken måste blifva skäligen ensidig, oaktadt den i komiténs betänkande meddelade intressanta historiken öfver lagstiftningen om svenska statens egendomar gifver ytterligare stöd åt den gamla erfarenhetssatsen, att staten som fastighetsegare har att kämpa med otaliga svårigheter. Men en samhällsfråga af sådan vikt som denna tål väl att, innan den slutligen afgöres, från alla sidor noga skärskådas.

Ställer man i detta syfte de båda alternativen mot hvarandra, så befinnas anhängarne af statsjordens utarrendering som hufvudskäl för sin

åsigt framhålla det förmenta gagnet för statsverket deraf att en mängd fast egendom är i statens hand. Staten skall nemligen deraf kunna påräkna en under alla förhållanden säker inkomst, som dertill i mån af jordvärdets stegring allt framgent skulle ökas. Så länge jorden vore i statens ego, blefve den alltid skyddad från att genom möjlig misshushållning från statsmakternas sida förskingras, hvilket åter ej vore lika säkert i fråga om det kapital som influte genom egendomens försäljning. Vidare vore det för statens kredit i utlandet förmånligare om den innehar en del fast egendom, än om motsatsen eger rum. Ändtligen skulle det för jordbruksnäringens utveckling vara af stor vikt, om en talrik kronoarrendatorsklass uppstode i vårt land. Kronoarrendena skulle nemligen vara så förmånliga, att förmögne och vetenskapligt bildade jordbrukare komme att företrädesvis i dem nedlägga kapital och arbetsskicklighet; och liksom England för sitt jordbruks höga ståndpunkt i främsta rummet lär hafva att tacka sina s. k. farmers, så skulle snart våra statsdomäner förete en samling af idel mönsterfarmer.

Huru vida uppkomsten af en farmerklass här i landet vore önskvärd, är dock minst sagdt tvifvelaktigt. England kan stå i stor förbindelse till sina farmers, men måhända stode det bättre till der ute, om der funnes hvad som nu saknas, men som engelsmännen med skäl afundas oss, — ett sjelfgande bondestånd. Gent emot denna klass af farmers står en annan klass af utarmade jordarbetare. Farmern har naturligen ej samma intresse som den sjelfständige jordegaren att se sina underhafvande någorlunda bergade; tvärt om måste han, för att kunna godtgöra sig för hvad han i egendomen nedlagt, söka draga största möjliga fördel af den tillgängliga arbetskraften. Följden blifver låga arbetslöner, deraf alstras fattigdom och missnöje — och striden mellan kapital och arbete är för handen. Farmers kunna ej med bästa vilja gå arbetarne till mötes utan fara för egen ruin; och arbetarne börja i stället söka hjälp hos de socialistiska föreningarne, i hvilkas led de i allt talrikare skaror ingå. Till sådana resultat har befintligheten af en mellanklass mellan jordegare och jordarbetare ledt i England; och det är ej annat att vänta, om en talrik arrendatorsklass uppstår hos oss, än att samma orsaker i sinom tid skola medföra samma verkningar, — i sanning en föga hugnelig framtidsutsigt.

Härtill kommer att utsigten till ett mönsterjordbruk på statens egendomar i sjelfva verket är ganska ringa. Dessa egendomar äro till sitt stora flertal så små, att de alldeles icke kunna ha något lockande för jordbrukare med intelligens och kapital. Då dessutom arrendatorn

ej är med samma band som egaren fästad vid en jord, som hvarken är eller kan blifva hans, och således ej har samma intresse som den senare att behålla jorden i godt skick, utan det fast mera för honom är ett rent nödtvång att derur draga den största möjliga vinst under den begränsade tid han innehar densamma, — så är klart, att jordens alstringskraft aldrig är till sitt fortbestånd så tryggad under en arrendator som under en sjelfegare, hvilken kan lemna den i arf åt sina barn. Huru stora odlingar den förre må verkställa, huru rika skördar han må vinna, blifver alltid hans intresse i viss mån stridigt med egarens. Sant är, att statens arrendator ej lemnas utan nödig kontroll för sin vård af jorden, men då staten ej lika väl som den enskilde är i tillfälle att lämpa sin kontroll efter för handen varande omständigheter, så uppstå här tre olika fall: *antingen* lemnas arrendatorn utan verksam kontroll, att efter godtycke hushålla med statens egendom, *eller* blifva så väl han som de tjenstemän hvilka skola bevaka statens rätt helt och hållet klafbundne genom för mycket reglementerande, *eller ock*, om åt sagde tjenstemän lemnas större handlingsfrihet, hemfaller han fullkomligt åt deras godtycke och varder i allt sitt görande och låtande underkastad deras behag. Hvilket af de senare alternativen som väljes, kommer arrendatorn i en så osjelfständig ställning, att han nära nog kan anses såsom statens lifegne; och klart är, att ingen sjelfständig man gerna vill underkasta sig ett sådant tvång, hvarigenom statens utsigt att få duglige arrendatorer ytterligare minskas. Lägges härtill att i och för sagda kontroll förr eller senare en hel legion nya statstjenare torde komma att tillskapas, så finnas de väntade fördelarne af arrendesystemet ha lidit en betydlig inskränkning.

Återstår att tillse om och i hvad mån dessa olägenheter för samhället i dess helhet uppvägas af motsvarande fördelar för statsverket. Hvad först det väntade stärkandet af statskrediten beträffar, så lär ej denna bero på den mängd fast egendom som samlas i *statens* hand, utan på *nationens* förmögenhet och deraf följande förmåga att betala. Om statsjorden i enskildes ego finge bättre vård och i följd deraf högre värde, skulle tvärt om det derigenom uppkomna plus i nationalförmögenheten bidra att höja statens kredit.

Säkerheten för statsverket att i all framtid få behålla inkomsten af fastigheterna är ej heller ostridig. Få statsmakterna lust att slösa, kunna de lika väl bortslumpa den fasta egendomen till vanpris och på dåliga vilkor, som förskingra ett tillgängligt penningkapital. Erhålles åter ett sådant genom statsjordens försäljning, så lär ej åtminstone Riksdagen hittills visat sådana anlag för slöseri, att kapitalets bortslösande

vore att frukta; och de som härutinnan misstro Riksdagen kunna väl lita derpå att Regeringen ej skall bifalla en försäljning, med mindre visshet gäfves om försäljningsmedlens kloka bruk.

Den inkomst staten hittills af sina arrenden vunnit är jemväl ingalunda så stor att den talar för arrendesystemets utsträckning. De förut antydda svårigheterna för arrendatorn bidraga i hög grad till dess sänkande. Genom optionsrättens borttagande och arrendetidens förkortande kunna visserligen arrendena bättre lämpas efter myntvärdets stegring, men dermed har ock den borgen för jordens bättre vård måst uppgifvas, som ligger i arrendatorns större säkerhet att varda vid arrendet bibehållen. Den för skyddandet af statens rätt nödvändiga pröfningen af arrendeanbudens antaglighet öppnar en väg för byråkratiskt maktmissbruk med prejeri, mutsystem och gynnande af vänner och bekanta på statens bekostnad. Med ett ord: erfarenheten gifver öfver allt vid handen, att staten af sin jord ej har mer än hälften af den inkomst den i jeraförelse med annan egendom borde gifva.

Sjelfva grundsatsen, om det är lämpligt att staten innehar fast egendom eller icke, behöfver här nogga sedt ej komma på tal. Om till exempel de vid jordens försäljning inflytande medlen i främsta rummet användas till afbetalning å vår jernvägsskuld, så sker ju ingen annan förändring för staten, än att en egendom utbytes mot en annan, som är vida förmånligare och nödvändigare att ega. Hvad särskildt jordegendomen vidkommer, så kunna derom två slutsatser göras. Har staten fördel af att ega jord, och får den deraf sin säkraste inkomst, så bör den ock med alla till buds stående medel och så långt dess tillgångar medgifva sträfva att komma i besittning af så mycken jordegendom som möjligt. Slutresultatet häraf skulle blifva, att en gång i framtiden all svensk jord vore i statens ego, — men dermed vore ock dörren öppnad på vid gafvel för socialism och kommunism med alla deras konsekvenser. Har deremot staten icke tillbörlig inkomst af sina egendomar, och gifva dessa ej heller samma afkastning som de enskildes, så uppstår ju derigenom en nationalförlust, hvilken bör så snart ske kan betäckas genom egendomarnes försäljning på för staten förmånliga vilkor. Häremot kan invändas, att det under vissa omständigheter kan vara förmånligt för staten att ega jord, under andra icke. Men det är klart, att då samma förutsättningar äro för handen i öfrigt, detta endast vore att anse som en tillfällig afvikelse, som snart skulle återgå under den allmänna regeln, så att till slut antingen all eller ock ingen jord vore i statens ego.

Allt synes sålunda tala för en försäljning, men arrendesystemets vänner mena, att olägenheterna af en försäljning icke för ty skulle blifva

svårare än af en utarrendering. De förra torde alltså tarfva en granskning.

För det första, heter det, är det alldeles icke gifvet, att saluvärdet komme att öfverstiga fastigheternas för närvarande beräknade värde. Äfven om så vore, skulle dock de öfriga skälen vara tillräckligt afgörande. Hvad som är en vinst för nationen, det kan i längden icke vara en förlust för staten. Den större trygghet i jordens besittning, som blefve en följd af dess öfvergång till sjelfständiga jordbrukare, och den dermed följande större omsorgen om dess odling, skulle snart nog visa sitt inflytande på nationalvälmågan, och icke minst på statskassan genom stegring så väl i bevillning som indirekta inkomster. Den ingalunda minst vigtiga följden af en försäljning vore administrationens förenkling, i det en mängd embets- och tjenstemän finge egna en god del af sin tid åt andra värf, hvarigenom åtskilliga tjenester framdeles kunde indragas, statsverket till lättnad. Att staten för den medelbara vinstens skull inlåtit sig i företag, som i första hand gifva förlust, det visar byggandet af stambanorna, hvilkas inkomst ej snart lärer täcka statens ränteförlust å byggnadskostnaden, men som det oaktadt ingen ångrar.

Emellertid kan det ej råda något tvifvel om att statsjorden vid försäljning skulle lemna ett betydligt öfverskott. Låter det sig visa att staten af sina egendomar har allt för litet i arrende, så följer redan deraf, att försäljning vore äfven i ekonomiskt hänseende förmånligare än utarrendering. Dervid behöfva ej de inskränkningar och försigtighetsmått iakttagas, som vid utarrendering så betydligt bidraga att nedsätta arrendet; finnes endast säker köpare, kan staten taga huru stor summa som helst, utan några bekymmer om jorden kan bära den samma, hvilket varder köparens ensak. Staten, som har tid att vänta med betalningen kan dessutom lemna köparen bättre vilkor och i samma mån fordra högre köpeskilling än någon enskild säljare. Allting antyder, att statens egendomar skulle ställa sig i högre saluvärde än dermed jemförlig enskild egendom, och att försäljningen skulle inbringa staten dubbelt så mycket som jordens nuvarande, efter arrendeinkomsten beräknade värde. Då statens arrendejord af domänkomitén värderas till inemot 60 millioner kronor, kan en försäljning med fullt fog antagas gifva 120 millioner.

Äfven då motståndarne nödgas medgifva detta, invända de likväl, att huru stor saluvinsten än må blifva, skall dock räntan af försäljningskapitalet, om detta lemnas orördt, för all framtid stanna vid samma belopp, hvaremot arrendet stiger med jordvärdet och snart skall öfverstiga räntan. Låt vara att staten kunde påräkna 6 millioner i ränta mot 3 millioner i arrende, så skulle dock den förra summan allt jemt kvarstå

oförändrad, men den senare allt jemt stiga, och i en ej aflägsen framtid höja sig öfver 6 millioner, så att staten ändå alltid skulle förlora på en försäljning.

Denna invändning hvilat på åtskilliga förbiseende och obevisliga förutsättningar. För det första är det långt ifrån säkert, att jordvärdet i all evighet skall fortfara att stiga. Jordvärdets stegring beror dels på åkerbrukets utveckling, dels på myntvärdets fall. Äfven om landbruksvetenskapen allt framgent skulle utveckla sig i samma skala som under de senaste femtio åren, hvilket är mycket ovisst, så kunde lätt hända, att om de rika guldkällorna i Australien och Kalifornien en vacker dag började sina ut, och metalltillgången ej stode i samma förhållande som förut till den allmänna rörelsens behof, myntvärdet toge till att stiga. Följden häraf blefve naturligtvis att alla andra värden, och således äfven jordvärdena, i samma mån komme att falla.

Vidare torde, äfven vid jordvärdets fortfarande höjning, statens arrendevinst ej komma att ökas så hastigt som man velat antaga. Vid 1859—60 års riksdag uppgafs statens inkomst af då befintlig arrendejord till 310,000 riksdaler; domänkomiténs utlåtande uppgifver den samma för 1875 till 540,000 kronor. Tillväxten skulle således under denna korta tid utgjort ej mindre än 77 procent, eller omkring $3\frac{1}{2}$ procent årligen. Men nu befinnes denna tillväxt nästan ensamt ha tillkommit genom arrendejordens ökning, och blott i ringa mån genom arrendenas höjning. Arrendejorden uppgafs vid nämnda riksdag till 80,000 tunnland (omkring 450,000 kvadratref), hvaraf 36,000 tunnland (omkring 200,000 kvadratref) åker och äng, men för 1875 till 733,000 kvadratref, hvaraf 329,000 åker och äng, — således en ökning af nära två tredjedelar. Räknas nu arrendet, som väl lämpligast är, blott för åker och äng, så finnes det under samma tid hafva stigit från 1 krona 55 öre per kvadratref till 1 krona 64 öre, eller med knappa 6 procent. Om ej ny jord tillkomme, behöfde således arrendeinkomsten för att fördubblas en tid af nära två hundra år. Men det vore ej just skäl att det nu lefvande släktet afstode från en för staten gänelig åtgärd, i den välvilliga afsigt att — möjligen — bereda ökade statsinkomster åt våra efterkommande i 21:sta århundradet.

Ytterligare förbiser man, att staten genom jordens utarrendering lider en årlig förlust af inkomster, motsvarande skilnaden mellan arrendevinsten och räntan af försäljningskapitalet. Om räntan räknas till 6 millioner och arrendet till 3 millioner, skulle denna förlust i början utgöra 3 millioner och sedan väl minskas genom arrendets stigande, men ej varda till fulla betäckt förr än arrendevinsten lika mycket öfverstege räntan, som den i början understigit den samma, eller först då den upp-

nådde ett belopp af 9 millioner — något, som nog lärer dröja en rund tid, äfven om arrendevinsten ökades mångdubbelt raskare än förut blifvit visadt. Och härvid är likväl ej, såsom riktigast vore, räntan å statens förlust medtagen i beräkningen. Sker åter detta, skall man finna, att det är ganska väl bestäldt, om den årliga höjningen af arrendevinsten räcker till att betäcka denna ränta. Uppginge arrendejordens saluvärde till 120 millioner och statens årsförlust alltså till 3 millioner, behöfde arrendena årligen höjas med 5 procent för att kunna betäcka räntan; utgjorde förlusten blott hälften — vid ett beräknadt saluvärde af 90 millioner — behöfdes dertill $2\frac{1}{2}$ procent årlig stegring af arrendena, o. s. v.

Som ett sista skäl för behållandet af statsjorden har man framhållit att den vore ett arf från våra fäder, som det vore vår pligt att oförminskadt öfverlemna till våra barn. Men här gäller ej samma hänsyn, som till exempel kunna förmå en adelsman att behålla ett förlustbringande arfvegods, under det hvarje annan finner det förmånligare att omsätta en egendom som han ej kan väl sköta i ett kapital som gifver bättre vinst. För öfrigt torde vi bäst uppfylla våra pligter både mot förfäder och efterkommande, om vi ej gräfva ned de pund vi fått af de förre, utan förvalta dem så, att de må lända de senare till verkligt gagn.

Redan 1809 beslöto Rikets Ständer att kronans jord skulle försäljas, men Kongl. Maj:t fann dock ej för godt att stadfästa beslutet. Förslaget har sedan ofta åter blifvit väckt, men alltid förfallit, oaktadt sådane män som A. W. Björk, L. J. Hjerta och n. v. statsrådet Carlson, andra att förtiga, gifvit det sitt stöd. Men då frågan nu genom bostäl- lenas indragning fått en vida större vikt än förut, synes tiden vara inne att åter bringa den å bane.

Är man väl ense om att statens arrendejord bör försäljas, så torde mindre svårigheter möta vid bestämmandet af sättet och villkoren därför. Ehuru visadt är att försäljning med fördel kan ske, äfven om statsverket i första hand derå lider förlust, torde dock sådan lämpligen kunna undvikas genom att ej föreskrifva ovilkorlig försäljning till hvad pris som helst, i fall missgynnande omständigheter någonstades skulle nedtrycka saluvärdet. Helst borde stadgas fastigheternas utbudande alternativt till salu eller arrende, med antagande af högsta köpeanbudet, då staten derigenom vunne en ränta, öfverstigande arrendesumman enligt högsta antagliga anbud. I öfrigt bör åt köparen lemnas lång tid och goda villkor för betalningen, så att till exempel halfva köpeskillingen finge i fastigheten innestå under form af hypotekslån, hvarigenom staten kunde påräkna större saluvinst.

I fråga om försäljningskapitalets användande för statsverkets räkning äro flera utvägar tänkbara. Dels kan detsamma användas till afbetalning å statens skuld genom inköp vid låg kurs af jernvägs- och hypoteksobligationer, dels kan staten med någon kapitalstark penningeinträttning, till exempel allmänna hypoteksbanken öfverenskomma att banken finge uppbära det genom försäljningen inflytande kapital, mot erläggande för all framtid till statsverket af räntan derå, i likhet med hvad förberedande skattejemkningskomitén i sitt betänkande föreslagit med hänsyn till den kapitaliseringsplan som satts i fråga att med grundskatternas och indelningsbördans afskrifning förena. Här må påpekas att den ökade inkomst, staten kan påräkna genom räntan af saluvinsten, jemförd med arrendevinsten, bör blifva en ingalunda oviktig faktor vid beräkningen af de medel, hvarmed den för statsverket genom nyss nämnda afskrifning uppkommande brist skall betäckas.

Rörande skogen å de egendomar som skulle säljas torde böra stadgas, att der skogen vore af större betydighet och så belägen, att den lämpligen kunde ställas under skogsstatens omedelbara vård och förvaltning, skulle den, med undantag af tillräcklig skogsmark för husbehof, afsöndras såsom kronopark och efter fastställda grunder förvaltas. De skogar åter, som ej vore dertill tjenliga, eller för sin förvaltning skulle i förhållande till sitt värde kräfva allt för stora kostnader och besvär, äfvensom de till husbehof undantagna, skulle deremot i försäljningen ingå.

Då vid arrendjordens småningom skeende försäljning besväret med dess förvaltning i samma mån kommer att minskas, torde en särskild domänstyrelse antingen befinnas öfverflödig, eller ock, om en sådan under öfvergångstiden anses böra inrättas, densamma endast behöfva på förordnande tillsättas.

Med stöd af hvad nu är anfördt föreslår jag alltså,

att Riksdagen ville för sin del besluta, det de statens egendomar som ej äro för särskildt ändamål afsedda, vid inträffande ledighet skola efter föregången värdering alternativt till salu eller arrende utbjudas, skolande försäljning ske, om sådant antagligt anbud ingår, att räntan å köpeskillingen öfverstiger det högsta arrende som kan erhållas.

Stockholm i Januari 1877.

C. J. Svensén.

Häruti instämma:

Hans Andersson,
i Bringåsen.

Magnus Jonsson.

J. Erickson.

Hans Larsson.